

Osmanlı'da Çevre Anlayışı

FATIMA
ZEHRA
SOYDAN
8-A / 41

Osmanlı sultanları, halkın hayat standartlarının yükselmesini, sadece satın alma gücünün artırılması değil, fiziki çevrenin de yaşanabilir bir mekân hâline getirilmesi olarak algılamışlardır. Osmanlı'nın modern dünyaya bıraktığı en önemli miraslardan biri de, çağdaşlarının çok ötesinde bir çevre kültürü bırakmış olmasıdır. Osmanlı insanı ve yöneticisi, kendisini tabiata göre şekillendirirken; bugünün modern toplumları ve insanı, tabiatı kendisine göre şekillendirmeye çalışmaktadır.

Bu noktada şunun altını önemle çizmemiz gerekir: Osmanlı Devleti, II. Beyazıt devrinde çıkan Bursa, İstanbul ve Edirne İhtisâb (Belediye) Kanunnameleri ile dünyada ilk defa, en geniş belediye kanununu hazırlayan bunun yanı sıra dünyada ilk tüketici haklarını koruma kanunu, ilk gıda maddeleri nizamnamesi, ilk standartlar kanunu ve ilk çevre nizamnamesini de düzenleyen ülke olmuştur.

Osmanlı Devletinde şehir, kaza ve köylerde, şehrin emniyet ve asayişini temin eden, maddî ve manevî temizliğini muhafaza görevlerini üstlenen hususi memurlar vardı. Bunlara, Subaşı denmekteydi. Köy ve kasabalardakine il subaşları, büyük merkezdekilerine ise şehir subaşları denirdi. Osman Bey' in ilk tayin ettiği iki memurdan birinin subaşı olduğunu kaydederek, Osmanlıların yerleşim merkezlerinin emniyet, asayiş, maddî-manevî temizlik ve huzuruna ne kadar önem verdiklerini daha iyi anlarız.

Osmanlı'da çevrenin, havanın, limanların ve körfezlerin, cadde ve sokakların temizliğine verilen önem hususunda pek çok misal vardır. 1539 tarihli Edirne Subaşısı'na gönderilen fermana bakıldığında, şahısların ev ve dükkânlarını temiz tutmaları, pislik varsa giderilmesi, çöplük subaşısının mahallelerdeki mezbeleyi kaldırtması, hamamların katı ve sıvı atıklarının temizlenmesi, evlerden çamaşır yıkanan suların yola dökülmemesi, hayvan leşlerinin insanların yaşadığı mekânlardan uzaklaştırılması, açık mezarlık bırakılmayıp duvar çekilmesi, at arabalarının özel mülke konulması konularını içerdiği görülmektedir.

Çarşı temizliğinden çarşı esnafı, mahalle aralarının, meydanların, sokakların temizlenmesinden ve mesken çöplerinin toplanmasından da "arayıcı teşkilatı" sorumluydu. Çarşı temizliği için yapılacak harcamalar "avarız sandığı" denilen esnaf sandıklarından karşılanırdı. Mahalle temizliği ise, mahalle imamına bırakılmıştı. Mahalle sakinlerinin mutlaka katı ve sıvı atıklarını bir nizam dâhilinde atmaları gerekiyordu. 1593 tarihli kararda çirkapların (sıvı atıkların) evlerden gelişigüzel dışarı akıtılmaması ve umumun geçtiği yola bırakılmaması istenmişti.

ÇEVRE SUÇLARI VE CEZALARI

Osmanlı yöneticilerinin üzerinde durdukları önemli konulardan biri de yapıların bir nizam dâhilinde inşasıdır. Bütün Osmanlı dönemlerinde, özellikle İstanbul ile ilgili fevkalade düzenlemelerin yapıldığı görülür. 1559 tarihli bir divan kararı, sur diplerine ev yapılmasını yasaklıyordu. Kararda yapılacak ev ve dükkânların hangi ölçüler içerisinde yapılması gerektiği de açıklanıyordu. Şehirde yapılacak binaların mutlak surette bir plan dâhilinde yapılması daima gözetilmiştir. 1744 tarihli bir kararda, Balat'ta inşa olunacak binanın belirlenen ölçüler içerisinde yapılmasına ruhsat verildiği, bu ölçülere uymadığı takdirde yıkılacağı belirtilmekteydi.

Şehir planlaması noktasında görülen bazı düzenlemeler de dikkati çekmektedir. 1573 tarihinde Mimar Sinan'a gönderilen bir hükümde Ayasofya Camii etrafına usulsüz yapılan evlerin ve binaların yıkılması ve camiin sağ ve sol taraflarının 35'er arşın boş bırakılması istenmektedir. Yine Osmanlı İstanbul'unda, binaların yapımı ile ilgili hususlar içerisinde yanan evlerin taştan yapılması, caddeler üzerine şahnişin ve çardak çıkarılmaması gibi şehir nizamına zarar verecek yapılanmalar önlenmiştir.

Şehre gelen içme suyu konusu da Osmanlı idarecilerinin üzerinde hassasiyetle durdukları konulardan biriydi. Suyun şehre geldiği yol güzergâhına yerleşim yapılmaması temel bir prensip gibi gözükmektedir. 1567 tarihinde Haslar kadısına yazılan hükümdede Kırkçeşme suyu ve diğer suların geçtiği güzergâhlara bağ, bahçe yapılması, ev inşa edilmesi kesinlikle yasaklanıyordu.

Kanunî tarafından 1539'da, Edirne'nin mahalle, sokak ve çarşılarının temizliğine dair hazırlanan ve dünyanın ilk en mükemmel çevre nizamnamesi olarak kabul edilen "Çevre Temizliği Yasaknamesi"nde ise şu esaslar ve yasaklar ortaya konulmuştu:

Evlerin ve dükkânların çevrelerinin temiz tutulması, görülen pisliklerin o çevre halkına temizlettirilmesi, hamam ve hanlar gibi umuma ait yerlerin temizliğine dikkat edilmesi, çevreyi kirleten esnafın atık maddeleri ve pis sularını tamamen boş yerlere ve şehir dışına atmaları mecburiyeti, arabacıların arabalarını ev ve dükkânların önüne park etmemeleri ve mutlaka özel park yerlerinde durdurma zorunluluğu.

Öte yandan, 16. yüzyılda, İstanbul'daki yangınların çoğunun bozuk bacalardan kaynaklandığı tespit edilmiş ve bozuk bacalı evlerin mimarları meslekten men edildiği gibi, baca kullanımına ve temizliğine uymayanlara "Baca Cezası" konmuştu.

